

Conclusions. *It was concluded that the potential of risk insurance in the market of financial (banking) services is underutilized and its decrease in the medium-term dynamics, as the number of insurance premiums, concluded insurance contracts and other indicators are decreasing. It is proposed to adapt the insurance products of insurance companies of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine "On Insurance" dated 18.11.2021 No. 1909-IX, the Law of Ukraine "On Financial Services and Financial Companies" dated 14.12.2021 No. 1953-IX. This will contribute to achieving a synergistic effect for the financial services market. Because financial institutions (commercial banks, credit unions, pawnshops, leasing companies, factoring companies, companies providing services in the securities market), insurance companies, consumers of financial services, the state will receive additional financial and non-financial advantages.*

Key words: *insurance, financial risks, financial services, financial services market.*

УДК: 336.2 (477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-49-56

РОЗВИТОК ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Л. В. БАРАБАШ, кандидат економічних наук

С. А. ЩЕРБАНЬ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Р. В. КУЛІЧЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Оподаткування доходів фізичних осіб протягом усього періоду незалежності України залишається одним з основних джерел доходів бюджетів різних рівнів. Відповідно, воно зазнало значних змін у процесі розбудови податкової системи держави. І саме тому доцільно прослідкувати цей генезис у порівнянні.

Ключові слова: *прибутковий податок, податок на доходи фізичних осіб, податкова система України, етапи розвитку податкової системи України, еволюція оподаткування доходів фізичних осіб.*

Постановка проблеми. Податок на доходи фізичних осіб – одна з базових складових податкових систем сучасного світу – фактично є одним з перших елементів оподаткування. Еволюційний розвиток розуміння сутності та підходів до трактування даного сегменту оподаткування сформував основу сучасного виміру податку на доходи фізичних осіб, а також до варіативності підходів його реалізації.

Перші кроки до розуміння сутності оподаткування доходів фізичних осіб були зроблені А. Смітом, який наголошував, що в основі об'єкта оподаткування має бути виключно дохід, а не соціальний статус платника чи його професійна

зайнятість, а сам податок повинен бути прогресивним. Розвиваючи дану тематику, П. Буагільбер (1646–1714 рр.) зауважував, що важливими також є загальність і пропорційність стягнення, акцентуючи тим самим увагу на розширенні кола платників. На противагу попереднім дослідникам, Ф. Кене у статті «Податки» (1757 р.) вважав за доцільне провадження оподаткування доходів фізичних осіб за пропорційним методом який і називав справедливим [1, с. 98–102]. Нині, в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови, питання функціонування податку на доходи фізичних осіб має враховувати всі одержані раніше результати напрацювань, а також орієнтуватися на запити суспільства та фінансово-економічні особливості країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зосереджуючись на особливостях функціонування податку на доходи фізичних осіб в контексті розвитку податкової системи України, науковці та практики висвітлюють різні позиції щодо даного питання. Так, зокрема, М. Волощук, І. Матьола, Т. Карабін й О. Білаш вважають, що саме податок на доходи фізичних осіб реалізовує в податковій системі України регулюючу функцію, оскільки «значно впливає на рівень і структуру доходів населення, його платоспроможний попит» [2, с. 39].

Концентруючись на вагомості податку на доходи фізичних осіб у сучасній податковій системі України, Л. Юрчишена зазначає: «Значущість податку на доходи фізичних осіб зумовлена тим, що він: безпосередньо зачіпає інтереси всіх без винятку верств економічно активного населення країни; один з основних податків, який дозволяє максимально реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірність розподілу податкового тягаря; дозволяє змінювати розмір кінцевих доходів населення без зміни відповідності між результатами праці та її оплатою; впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру потреб населення; дає можливість обкладати доходи, які отримуються з різних джерел» [2, с. 39].

Вивчаючи можливості податку на доходи фізичних осіб як регулятора соціально-економічного розвитку України, Т. Тучак й А. Колокольна вважають, що «... система оподаткування фізичних осіб України в сучасних умовах не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності» [3]. Підтримують думку попередніх дослідників і Швець Ю. та Бахметова Я., зосереджуючи увагу на тому, що сучасна система оподаткування доходів фізичних осіб «... не цілком справляється із виконанням своїх функцій щодо проведення загального оподаткування, фіскальної достатності, рівності платників» [4, с. 771].

Таким чином, можемо відзначити доволі негативні реалії функціонування податку на доходи фізичних осіб у сучасному вимірі податкової системи України. Проте причини означеного, безперечно, варто шукати в основах будови

діючої моделі. Що закладалися на початку формування української державності та податкової системи як окремої фінансової інституції.

Методика досліджень. Під час проведення дослідження використовувалися наступні методи: історичний – для з'ясування часового лагу періодів розвитку податкової системи України; аналітичний – в процесі розгляду змін податкового законодавства як щодо розвитку податкової системи, так і відносно змін у функціонуванні оподаткування доходів фізичних осіб; структурно-генетичний – в процесі вибудовування етапів розвитку податкової системи України та податку на доходи фізичних осіб в її контексті.

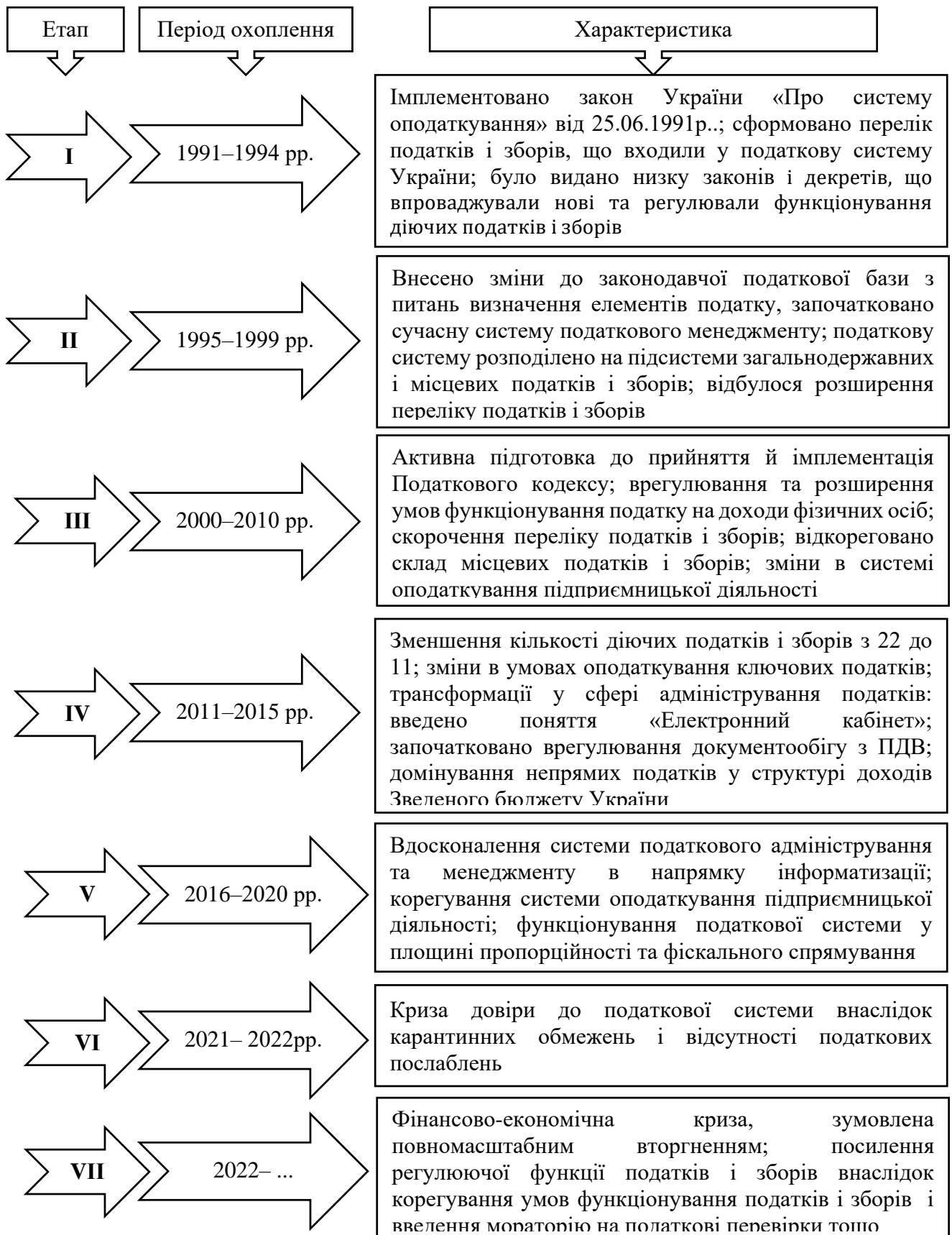
Результати досліджень. Загалом класичне трактування реалізації податку на доходи фізичних осіб з позиції фінансової науки має на увазі домінування справедливості оподаткування та прогресивного підходу в справлянні податку. Причому перша стосується як охоплення кола платників, так і видів і переліку оподатковуваних доходів, а от другий має на меті забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження на платників з різними обсягами доходів.

Сучасне оподаткування доходів фізичних осіб в Україні формувалося, фактично, протягом років незалежності. І хоча принцип справедливості був зазначений серед базових умов провадження оподаткування доходів фізичних осіб, його реалізація на практиці носила виключно декларативний характер.

У розвитку податкової системи України можна виділити сім етапів (рис. 1). Перший етап умовно можна охарактеризувати як період відокремлення від радянської податкової системи, що, в цілому, не відзначився особливими реформістськими умовами, оскільки відбулося лише формальне документування нової державності, без розробки автентичної податкової системи, з урахуванням вимог економічного середовища та можливостей і потенціалу регіонів країни і держави в цілому.

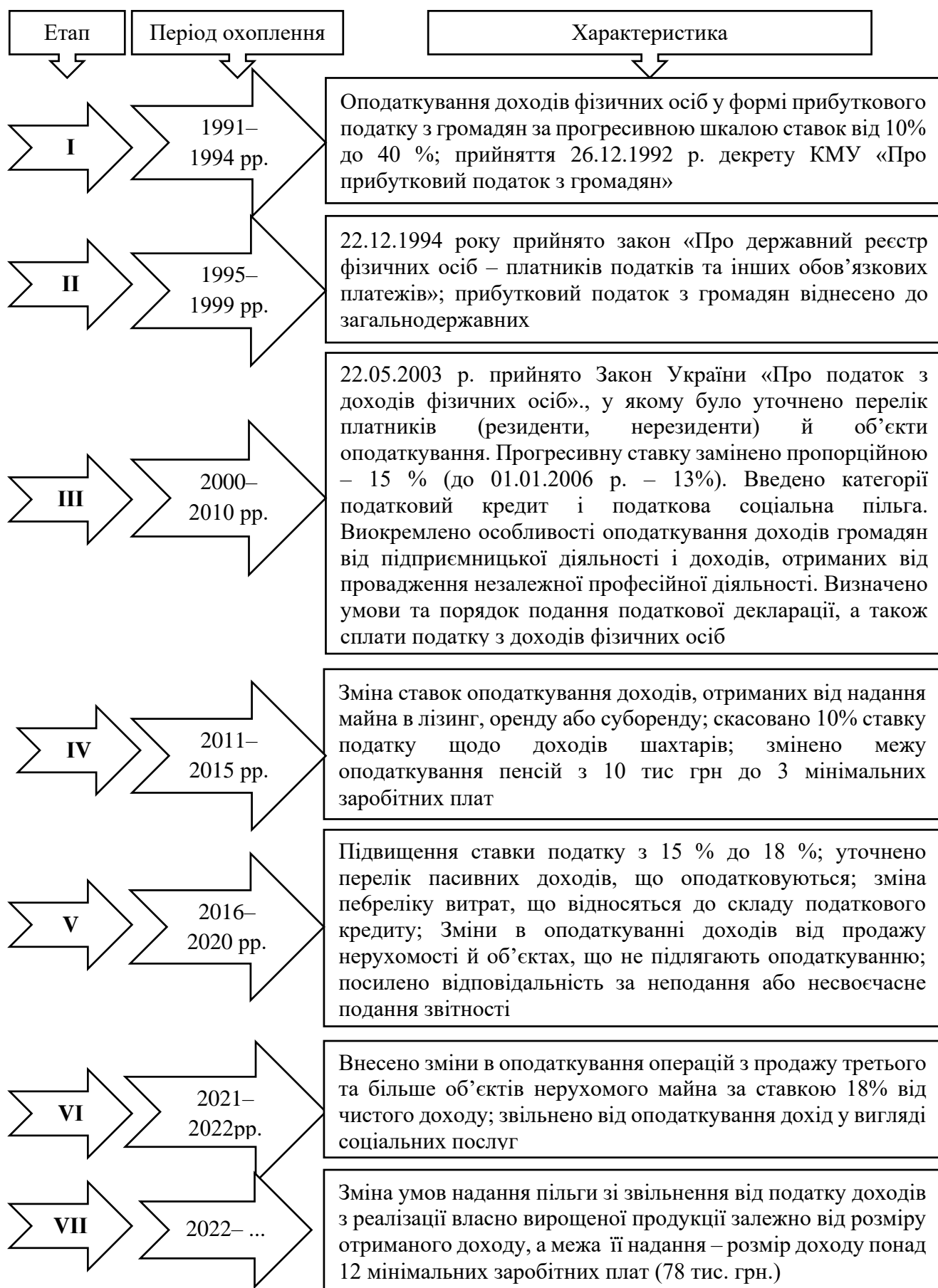
З другого по шостий етапи спостерігаємо декілька етапів реформ, спрямованих, перш за все, на скорочення кількості податків, однак без зміни прерогатив оподаткування: домінуючими залишаються фіскальна спрямованість, податкова зарегульованість і пропорційність. З позитивних моментів – впровадження спеціального режиму оподаткування для підприємницької діяльності, імплементація Податкового кодексу України, переорієнтація податкової служби з контролюючого на дорадчий орган.

Останній, сьомий етап розвитку податкової системи України можна охарактеризувати як період «гарячого реформування», оскільки рішення про зміни приймаються в доволі швидкому темпі та мають на меті не лише посилити регулюючу функцію податків, а й реальними заходами сприяти зменшенню рівня податкового навантаження й утриманню фінансово-економічної системи на максимально можливому рівні фінансової спроможності.

Рис. 1. Етапи розвитку податкової системи України

В контексті розвитку податкової системи України значних трансформацій зазнав і податок на доходи фізичних осіб (рис. 2).

Рис. 2. Еволюція податку на доходи фізичних осіб в контексті розвитку податкової системи України

На початку свого функціонування, з прийняттям декрету Кабінету Міністрів України [6], його характерною ознакою була прогресивність оподаткування. Шкала ставок податку налічувала 6 щаблів і варіювалася від звільнення від оподаткування, якщо дохід був нижчим за неоподатковуваний мінімум (17 грн) до 40 % від суми, що перевищувала десятикратний розмір неоподаткованого мінімуму [7]. Таким чином забезпечувалася не лише дієвість такої соціальної норми, як неоподатковуваний мінімум, а й реалізовувався принцип справедливості в оподаткуванні.

Прийняття у 2003 р. закону «Про податок з доходів фізичних осіб кардинально змінили підходи в оподаткуванні доходів фізичних осіб». Загальносвітова тенденція пропорційності оподаткування, як такого, що є справедливим відносно можливості реалізуватися кожній особі в одержанні доходів, знайшла втілення у плоскій шкалі податку з доходів фізичних осіб на рівні 15 % (на час перехідного періоду – 13 %), а згодом була задекларована і в Податковому кодексі, щоправда вже зі збільшеною ставкою – 18 %. Однак вже під час VI етапу розвитку податкової системи України, що виокремлений необхідністю зміни пріоритетів оподаткування внаслідок пост пандемічних кризових явищ, стає зрозумілим, що пропорційна шкала не відповідає часу/, коли платник має відсувати вищий рівень підтримки від держави. І донині ця думка лише укріплюється і спонукає діяти в бік прогресивної шкали ставок податку та посилення справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Пропорційна шкала оподаткування доходів фізичних осіб сформувала цілу низку негативних наслідків, властивих даному сектору податкової системи України наразі. До них, зокрема, варто віднести відсутність гнучкості та здатності оперативно реагувати на фінансово-економічні виклики; низький рівень податкової культури та доволі високий рівень обсягів приховуваних доходів; схильність платників до приховування доходів.

Висновки. Розвиток податкової системи України здійснювався протягом 7 етапів, кожен з яких ознаменувався певними вагомими кроками та реформами. Аналогічний генезис пройшло й оподаткування доходів фізичних осіб. І базовими цілями обох протягом понад 30 років функціонування стали фіскальна орієнтованість й ігнорування базових регулятивних цілей. Як наслідок – ані податкова система, ані система оподаткування доходів фізичних осіб виявилися нездатними реагувати на серйозні фінансово-економічні виклики, зокрема, спричинені наслідками тривалих карантинних обмежень і повномасштабним військовим вторгненням на територію України.

Література:

1. Задорожня Л. В. Еволюція вчення про податки. *Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету*. 2009. Вип. 72. Ч. 2 : Економіка. С. 97–103.
2. Волощук М. Г., Матьола І. І., Карабін Т. О., Білаш О. В. Становлення та розвиток податкової системи України: монографія. Ужгород: Видавництво Олександрів Гаркуші, 2021. 172 с.

3. Тучак Т., Колокольна А. Цілі ефективного оподаткування доходів фізичних осіб як справедливого регулятора соціально-економічного розвитку країни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-68>. Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2081/2009>.
4. Швець Ю., Бахметова Я. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 771–775.
5. Про систему оподаткування: закон України № 1251 від 25.06.1991. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (дата звернення 27.11.2023).
6. Про прибутковий податок з громадян: декрет Кабінету Міністрів України № 13-92 від 26.12.1992. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> (дата звернення 27.11.2023).
7. Огляд змін прибуткового податку в Україні з 1992 року. ІАС консультант. 30.04.1998. Режим доступу: <http://parusconsultant.com/?doc=0067776436> (дата звернення 27.11.2023).
8. Податковий кодекс України: закон України № 2755 від 02.12.2010. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 27.11.2023).
9. Податок на доходи фізичних осіб у 2020-му: зміни в оподаткуванні. Головне управління ДПС у Дніпропетровській області. Режим доступу: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/427468.html> (дата звернення 27.11.2023).

References:

1. Zadorozhnyia, L. V. (2009). Evolution of the doctrine of taxes. *Collection of scientific works of the Uman State Agrarian University*, 2009, vol. 72, part 2: Economy, pp. 97–103. (in Ukrainian).
2. Voloshchuk, M. G., Matyola, I. I., Karabin, T. O., Bilash, O. V. (2021). Formation and development of the tax system of Ukraine. Uzhhorod: Oleksandra Harkush Publishing House, 2021. 172 p. (in Ukrainian).
3. Tuchak, T., Kolokolna, A. (2022). The goals of effective taxation of the income of individuals as a fair regulator of the socio-economic development of the country. *Economy and society*, 2022, issue 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-68>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2081/2009>. (in Ukrainian).
4. Shvets, Yu., Bakhmetova, Ya. (2017). Income taxation of individuals: problems and prospects in Ukraine and the EU. *Global and national economic problems*, 2017, issue 17, pp. 771–775. (in Ukrainian).
5. On the taxation system: Law of Ukraine No. 1251 of June 25, 1991. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (date of application 11/27/2023).
6. On income tax for citizens: decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 13-92 dated 12.26.1992. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> (access date 11/27/2023).
7. Review of changes in income tax in Ukraine since 1992. IAS consultant. 30.04.1998. URL: <http://parusconsultant.com/?doc=0067776436> (access date 11/27/2023).

8. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine №. 2755 dated 02.12.2010. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (access date 11/27/2023).
9. Personal income tax in 2020: changes in taxation. Main Department of DPS in Dnipropetrovsk region. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/427468.html> (access date 11/27/2023).

Annotation

Barabash L. V., Shcherban S. A., Kulichenko R. V.

Development of personal income taxation in the context of evolution of the tax system of Ukraine

Personal income taxation is one of the oldest segments of taxation. The classics of financial science substantiated various approaches to its functioning: as a means of collecting funds on the basis of progressive rates with disregard for the social status of the payer (A. Smith), by means of general taxation in order to increase the number of payers (P. Boisguilbert), by the proportional method to ensure equal conditions for all payers (F. Kene). And it was the proportional mechanism of personal income tax collection that gained popularity in the late twentieth century.

In Ukraine, the personal income tax has been developing in sync with the development of the country's tax system over seven stages of its development. The first stage, which lasted from 1991 to 1994, saw the separation of Ukraine's tax system from the post-Soviet economic space by the adoption of the Law of Ukraine "On the Taxation System". At that time, income taxation was carried out by levying income tax at progressive rates within the provisions of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Income Tax from Citizens". During the second stage of development of the tax system (1995–1999), the personal income tax was included in the list of national taxes, and the foundations for its administration were laid and the State Register of Individual Taxpayers was established as part of the tax's functioning.

Between 2000 and 2010, the tax system was actively preparing for the implementation of the Tax Code, and the personal income tax was replaced by the personal income tax by the adoption of the law of the same name. There was also a shift from a progressive to a proportional tax rate scale. Over the next decade, during which two stages of tax system development were implemented, the main features of which were the reduction of the number of taxes and the formation of a tax management system, including in the electronic dimension, the personal income tax was amended by increasing the rate from 15 % to 18 %, clarifying the list of taxable income and categories of taxpayers.

The last two stages of the tax system's development – the sixth (2021–2022) and the seventh (2022 to the present day) – have been distinguished due to complex but different types of financial and economic preconditions that lead to rapid changes in taxation in the direction of strengthening the regulatory function of taxes. As for the personal income tax, only clarifying adjustments to the tax bases are being made within this segment. However, the necessary preconditions for the transition from a proportional to a progressive tax scale already exist.

Key words: *income tax, personal income tax, tax system of Ukraine, stages of development of the tax system of Ukraine, evolution of personal income taxation.*